

Annotation

Sukhanova D. S. Historical-theoretical analysis of legal fiction in Western science. — Article.

Within this article the author analyzes various issues and problems related to the existence and functioning of the legal fictions. Historiography of the legal fictions is reviewed. Key academic works dedicated to the legal fictions in Western science are defined and historical overview of these works is presented. Different approaches to the legal nature of fictions are presented in a historical perspective.

Keywords: legal technique, legal construction, legal fiction, legal assumption.

УДК 347.788.4

А. В. Кирилюк

ВІДНОШЕННЯ ДО ПЛАГІАТУ В РІЗНІ ЧАСИ

Постановка проблеми. Порухення авторських прав шляхом плагіату в Україні стало настільки розповсюдженим і майже неконтрольованим явищем, що плагіат в деяких сферах інтелектуальної діяльності розглядається не як правопорушення, а як «складова частина науки». Так, окремі дослідники права інтелектуальної власності зазначають, що: «елементарне списування при підготовці дисертацій, монографій, підручників, статей стає майже нормою, і, тому, як наслідок, — низька якість кандидатських і докторських дисертацій, відсутність реальної відповідальності за плагіат, девальвація наукових ступенів і вчених звань, падіння престижу науки тощо» [1, с. 12].

Поняття плагіату не має цілком визначеного змісту, і в певних випадках не завжди можливо однозначно відділити його від схожих понять. У всякому випадку, співпадіння окремих ідей не є плагіатом, оскільки будь-які нові творіння в чомусь ґрунтуються на ідеях, які не належать автору. Між тим людина, яка дійшла умом до чого-небудь, часто схильна вважати себе «Колумбом» істини і не бажає знати про попередників, бачить в будь-якому повторенні власних думок посягання на свої права. Тому питання визначення поняття «плагіат», визначення змісту плагіату, відношення до нього у різні часи має важливе не лише теоретичне, а й практичне значення.

Стан дослідження проблеми. Проблема плагіату існує майже у всіх країнах світу. Попередньо до її вивчення підходили науковці різного напрямку незалежно від їх приналежності до науки сфери. Було висвітлено багато поглядів стосовно стану, динамічності, наслідків. Запропоновано безліч порад та напрацювань. Одними з таких є: О. І. Кузьменков, Robert Harris, О. Герасимова, Н. Г. Толочкова, Дебора Вебер-Вульф, А. Бойко та ін. Виходячи з наукових напрацювань по даному питанню розглянемо проблему більш детально.

У зв'язку з цим метою статті є розкриття сутності такого поняття, як «плагіат», історії розвитку плагіату, відношення до нього у різні часи розвитку людства.

Виклад основних положень. Поняття «плагіат» походить від латинського слова *plagium*, що означало викрадення і продаж чужих рабів за іншою версією *plagium*, у римському праві, означало злочинний продаж у рабство вільних людей, що тягнуло за собою покарання (*ad plagas*). Пізніше поняття «*plagium*» почали використовувати у літературній діяльності. Ним називали крадіжку твору або його частини іншим автором, а сам вираз «*plagium*» було змінено на «*plagium litterarium*».

Погляди на плагіат і на те, якою мірою дозволено використання чужих творів, міняються з часом. Те, що раніше вважалося цілком допустимим, в даний час нерідко може бути визнано плагіатом.

Історія явища привласнення інтелектуальної або творчої праці, як свідчать джерела, починається більше як 2000 років тому і перші випадки були зафіксовані в античну добу, в древній Греції та Римській імперії. Стародавній світ був чуйний до авторської слави, але при цьому дозволяв запозичення досить широко. Вільно користувалися працями попередників історики і географи, навіть такі, як Геродот (що робив запозичення з Гекатея), Діодор Сицилійський, Плутарх. Вергілій гаряче скаржився на плагіат у відомому «*Sic vos non vobis*», хоча сам дозволяв собі в цьому відношенні багато що: Макробій в 6-й книзі «Сатурналій» зібрав досить багато окремих віршів, запозичених Вергілієм у Еннія і Лукреція. Олександрійському філософові Латіну приписують два дослідження про плагіат у Софокла і Меандра.

Так, у трактаті Вітрувія «Про архітектуру» є навіть опис літературного змагання на честь Аполлона й Муз, які традиційно проводилися в Олександрії. За свідченнями Вітрувія, суддя змагань, граматик Аристофан, присудив нагороду аж ніяк не ліпшому письменникові. На запитання про мотиви подібного рішення Аристофан відповів, що решта учасників змагання подали точні копії творів відомих на той час авторів. Після цього інциденту всі письменники, звинувачені у плагіаті, були вигнані з Олександрії.

В історії існують приклади, коли присвоювати чийсь результати літературної творчості не вважалося чимось ганебним. У Римі в I ст. н. е. одна особа на ім'я Фіденцій видавала вірші Марціала, відомого на той час поета, за свої. Обурений поет порівняв публікацію вірша із звільненням раба, а присвоєння твору іншою особою — з викраденням цього раба. Тому, що в римському праві *plagium* (викрадення) означало злочинний продаж у рабство вільної людини, за що покаранням було шмагання (*ad plagas*). В цьому значенні воно використовується у романі «Человек, который смеется» по відношенню до крадіжки дитини. Вперше крадіжка літературної власності отримала назву *plagium litterarium*.

Все ж таки вважати античну добу початком зародження плагіату таким, яким він є у сьогоденні, буде помилковим, оскільки у ці часи такого явища не існувало, а взяття частин чужих літературних творів вважалося абсолютно нормальним і розповсюдженим. Але слід зазначити, що вже в античні часи існували зачатки боротьби з літературним плагіатом та неправомірним використанням літературних творів. Проте ці спроби носили епізодичний характер і були властиві не всім, а окремим із стародавніх цивілізацій.

Відкриття стародавньої літератури у епоху Відродження викликало численні спроби привласнити собі твори класиків. Бруні д'Ареццо опублікував у 1444 р. під своїм ім'ям «Історію готів» Прокопія; Перотті видав себе за автора басен Федра; венеціанець Альціоно знищив манускрипт трактату Цицерона «De gloria», помістивши кращі місця з нього в своїх творах; Доменікі не тільки викрав з твору Доні свій відомий діалог «Della stampa», але вставив в нього три «інвективи», направлені проти справжнього автора.

Відомий філософ Е. Кант зазначав: «Навіть плагіат, який здійснює автор відносно покійного, хоча це і не плямує його честі, а лише викрадає частину цієї честі, все ж з повним правом карається як шкода, завдана людині». М. К. Док, розглядаючи питання про визнання особистого немайнового права, зазначав: «Римські автори розуміли, з іншого боку, те, що оприлюднення і використання твору зачіпає як їх інтелектуальні, так і особисті права». Авторів надавалася можливість щодо оприлюднення свого твору, а плагіат різко засуджувався суспільною думкою.

Друкарський станок було винайдено у другій третині XV ст. Йоганом Гутенбергом. Цей період відкриває нову еру технічного книговидання. Історична Україна не була осторонь європейського процесу, доказами такого твердження виступають історичні факти: поява друкованого видання Івана Федорова «Апостол» (1574 р.) та книга невідомого львівського видавця (вийшла на 20 років раніше). Ще одним незаперечним доказом є поява найвідоміших українських друкарень: Львівська братська (1573 р.); Острозька (1560 р.); Києво-Печерська (1606 р.); Почаївська (1618 р.); Харківська університетська друкарня (1805 р.) тощо [2, с. 522–530]. Механізація книговидання відкрила сучасний історичний етап компіляції, у результаті зробивши його дешевим і доступним (замінила відлиття шрифту, набір тексту і витискування [3]), а також забезпечила умови утворення суспільством нової інформації у напрямку мистецтва, культури, науки, як це довів С. П. Капіца (автор феноменологічної математичної моделі гіперболічного росту кількості населення Землі). За його словами, суспільство розвивається за рахунок новоутворених знань, що забезпечує умови демографічного приросту та умови соціально-економічного життя [4, 11].

Плагіаторська діяльність, за сучасним розумінням, як і саме поняття, з'явилося у Європі лише у XVII ст. З цього періоду починається відлік історії сучасного плагіату [2, с. 796–797, 17]. Але розглядаючи історію поняття, слід враховувати, що кожна країна має свою особисту історію відповідно до розвитку у ній писемності, появи вищих навчальних закладів, початку книговидання тощо.

В XVII ст. у Франції були навіть своєрідні теоретики плагіату, такі як Ла Мот-ле Вайе, який заявляв, що «запозичувати у стародавніх — все одно, що зробити морський набіг, але оббирати сучасників — все одно, що розбишакувати на великій дорозі», і Рішесурс, який в своїй оригінальній «Академії ораторів» і в руководстві «Masque des orateurs ou Maniere de d'guiser toutes sortes de compositions, lettres, sermons etc.» серед інших засобів компенсації недоліку

творчих здібностей вказував і «плагіаризм», що полягає в послідовній заміні всіх виразів вкраденої фрази їх синонімами. Найбільші письменники цієї епохи не бачили нічого поганого в запозиченнях. Мольєр, який переніс в «Проделки Скапена» майже дослівно цілу сцену з Сирано де Бержерака, відповідав на докори знаменитою фразою: «Je prends mon bien où je le trouve» («Я беру своє добро всюду, где его нахожу»). Децю раніше Шекспір про сцену, цілком взяту ним у іншого, відмітив: «Це дівка, яку я знайшов в багноці і ввів у вищий світ». Відомо, що Шекспір брав у інших не тільки сцени, але і безліч окремих віршів. Так, наприклад, вважають, що й великий Шекспір запозичив в інших авторів сюжети майже всіх своїх п'єс. Навіть Бертольт Брехт, створюючи п'єсу «Трьохгрошова опера», використав твір французького поета Франсуа Війона. У 1930 р., після докорів у плагіаті, він змушений був додати до нового видання цього твору наступні рядки: «Беріть собі звідси все, що вам потрібно. Я теж децю запозичив...»

Можливо припустити, що періодами зародження сучасного плагіату в історичній Україні є також XVII ст. Також цим періодом (1632 р. відкриття Києво-Братського колегіуму [2, с. 522–530]) можна датувати і момент зародження плагіату у середовищі вищої освіти. Але його масовість, на нашу думку, припадає на кінець XVIII–XIX ст.

У XVIII ст. патер Барр видав за частину своєї «Histoire d'Allemagne» уривок у 200 сторінок з «Історії Карла XII» Вольтера. Сам Вольтер теж дозволяв собі дрібні запозичення. Звинувачення в плагіаті було кинуте і в Руссо, але схожість між його «Contrat social» і книгою Ульріха Губерта «De jure civilis» не йде далі збігу деяких думок. У 1812 р. був розкритий один з найбільш зухвалих плагіатів: переклад «Voyage d'Abdoul Rizzak», виданий відомим орієнталістом Лангле під виглядом власної роботи, виявився уривком із старого перекладу твору того ж Абдул-Різзак; плагіатор знищив зошит з роботою дійсного перекладача Галлана, не знаючи, що існує її дублікат.

У XIX–XX ст. звинувачення в плагіаті не раз звучали в адресу видатних письменників; не позбавлені їх Мюссе, Золя, Доде. У 1891 р. вийшла ціла книга, що викриває в плагіаті Лессінга (Albrecht, «Lessings Plagiate»). Найбільш ґрунтовніші були звинувачення в плагіаті, направлені проти Едмонда Абу, Сарду і особливо Дюма-батька, який запозичував величезні уривки не тільки у невідомих письменників, але і у Шиллера, Вальтера Скотта, Шатобріана.

Марко Вовчок протягом 1870–1872 рр. публікувала в петербурзькому місячнику «Переводы лучших иностранных писателей» переклади, зроблені найнятими нею людьми, під власним прізвиськом. Пізніше одна з цих наймичок підсунула Вовчок переклад казок Андерсена, який насправді просто списала зі зробленого два роки тому перекладу кількома іншими перекладачками. Казки вийшли друком, а справжні автори перекладів здійняли галас. В результаті третейській суд з 19 літераторів визнав Вовчок винною в плагіаті. Зізнатись в тому, що насправді твори вкрала не вона, письменниця не могла. Адже тоді б з'ясувалось ще й те, що насправді вона таємно наймала перекладачок і їхні роботи підписувала власним прізвиськом.

Один з прикладів плагіату на початку ХХ століття стосується популярного на той час вальсу. С. В. Григор'єв привласнив авторство на відомий вальс «На сопках Маньчжурії», звинувативши дійсного автора цього вальсу Іллю Шатрова в плагіаті. В житомирській газеті «Волинь» була надрукована замітка такого змісту: «В Москву въехал капельмейстер казанского кавалерийского полка С. В. Григорьев для восстановления своих авторских прав на популярный вальс — «На сопках Маньчжурии». Плагиатором является некий г. Шатров, привлеченный г. Григорьевым к уголовной ответственности».

З наведених прикладів плагіату в різні періоди існування людства видно, що раніше плагіату підлягали в основному літературні, художні твори та твори мистецтва. Проте сьогодні плагіат отримав своє подальше розповсюдження і на сферу наукових творів.

Причини, з яких здійснюється плагіат щодо художнього твору та творів науки, різні. Метою плагіату художнього твору є отримання слави та матеріальної винагороди за рахунок праці іншої особи. Мета плагіату наукового твору більш тривіальна — виправдання витрачених бюджетних коштів або коштів замовника шляхом привласнення результатів чужої інтелектуальної праці. В даному випадку плагіатора не стільки цікавить привласнення чужої слави (хоча безумовно такі випадки існують), скільки використання отриманого іншим наукового результату. Але в будь-якому разі, за доктриною сучасного авторського права, плагіат — це порушення немайнових (право на ім'я) та майнових (право на винагороду) прав автора.

Ведучи мову про плагіат у науковій сфері, слід зазначити, що його використання при написанні дисертаційних робіт, наукових статей та звітів є нехтуванням наукової етики самими науковцями.

Як зазначає О. С. Попович, відповідний рівень наукової етики включається в поняття інноваційної культури, яка в свою чергу є складовою інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної та соціально-психологічної підготовки особи і суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах. Отже, плагіат в наукових творах стосується не тільки порушення авторських прав на твір, а також є значним знаряддям зниження авторитету і довіри до науки у нашому суспільстві, а це в свою чергу робить науку менш життєздатною в сучасному середовищі.

Єдиного, вичерпного та загальноприйнятого визначення плагіату не існує. Сьогодні існує багато енциклопедичних, правових визначень поняття плагіат. Наведемо декілька визначень поняття «плагіат».

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ [5], як основний нормативний акт України, що забезпечує державну охорону інтелектуальної власності, у статті 50 пункті «в» зазначає: «плагіат — оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [5]. Як бачимо, плагіатом вважатиметься як опублікування чужого твору під своїм іменем повністю, так і «переписування» фрагментів такого твору.

Інші джерела вказують: «Плагіат — привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора» [2, с. 796–797], «Плагіат — вид порушення прав автора або винахідника. Полягає у незаконному використанні під своїм ім'ям чужого твору (наукового, літературного, музичного) або винаходу, раціоналізаторської пропозиції (повністю або частково) без вказівки джерела запозичення...» [6, с. 601].

Також плагіат — визначається як *недозволене запозичення, відтворення* чужого літературного, художнього або наукового твору (чи його частини) під своїм іменем або псевдонімом, не сумісне як з творчою діяльністю, так і з нормами моралі та закону, що охороняє авторське право [7, с. 157]. Для розуміння наведеного визначення розкриємо суть понять «недозволене», «запозичення», «відтворення».

Недозволене — яке не можна дозволити, схвалити, яке заслуговує на осуд; недопустиме [8, с. 756].

Запозичення — переймати що-небудь, засвоювати, робити своїм надбанням [8, с. 415].

Відтворення — виготовлення одного або більше примірників твору [7, с. 68].

Закон «Про авторське право і суміжні права», як і законодавство з охорони авторства на корисні моделі, винаходи, торгові знаки, розглядає плагіат у вигляді прямого дублювання об'єкта інтелектуальної (творчої) праці або його частини, включаючи назву, що представлено у фіксованій формі (текст, ноти, зображення, геометрична форма, прилад, деталь тощо). Тобто процес правового захисту розповсюджується лише на фізичні властивості предмету (схему знакової системи, колір, форму, структуру тощо) і не може у повній мірі захищати майнові і немайнові права авторів, винахідників. Але законодавча система все ж таки враховує певний відсоток структурної зміни об'єкта авторської праці але, як правило, у таких випадках проводиться експертиза, яка і визначає авторство роботи, твору тощо. Авторитетним науковим напрямком такого експертного аналізу тексту є юрислінгвістика [9]. Предметом її дослідження виступають відношення мови до закону, а саме, вивчення та визначення присутності юридичних аспектів у мові, одним з яких є плагіат [10, с. 12].

Висновки Отже, плагіат в будь-якому разі розглядається як шахрайство, суть якого — у крадіжці чужої роботи або її частини і представленні її як власної. Плагіатом визначається повне або часткове привласнення результатів інтелектуальної творчої діяльності однієї особи іншою, що призводить до порушення особистих немайнових та (або) майнових прав справжнього автора.

Література

1. Йосип Богдан. Плагіат як явище наукового буття // Юридичний вісник України. — 28 червня — 4 липня 2008 року. — № 26. — С. 12.
2. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона [Текст] / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — В 82 основ. и 4 допол. полутамах. — СПб., 1898. — Т. XXIII, кн. 48. — 961 с.

3. История полиграфии [Электронный ресурс] / Компания ЕЗ-Компьютерс // EZCOGROUP : [сайт]. — Режим доступа: <http://poligraph.ezq.ru/2.htm>. (20.04.09).
4. Капица С. Сколько людей жило, живет и будет жить на земле [Текст] : очерк теории роста человечества / Сергей Капица. — М. : Наука, 1999. — 190 с.
5. Закон. Про авторське право та суміжні права [Текст] / Верховна Рада України : офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13. — С. 64. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Большая Советская энциклопедия [Текст] : в 30 томах / гл. ред. А. М. Прохоров. — Изд. 3-е. — М. : «Советская энциклопедия», 1975. — Т. 19. — 647 с.
7. Інтелектуальна власність: Словник-довідник / За заг. ред. О. Д. Святоцького. — У 2-х т.: Т.1 Авторське право і суміжні права / За ред. О. Д. Святоцького, В. С. Дроб'язка. — Уклад.: В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. — 356 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додат. і допов.) / Уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун». — 2005. — 1728 с.
9. «Плагіат» [Електронний ресурс] : матеріал із Вікіпедії / ліцензія: Creative Commons Attribution/Share-Alike // «Вікіпедія» вільна енциклопедія: [сайт]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>. (15.04.09).
10. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении [Текст] / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1: проблемы и перспективы : межвуз. сб. научных трудов. — Барнаул : Алт. ун-т, 1999. — 186 с.

Анотація

Кирилюк А. В. Відношення до плагіату в різні часи. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду питань щодо визначення поняття «плагіат», визначення змісту плагіату як одного з видів порушень авторських прав. Досліджено історичний розвиток плагіату. Проналізовано відношення до плагіату у різні часи.

Ключові слова: плагіат, твір, авторські права, правопорушення, інтелектуальна діяльність, автор, майнові права, немайнові права, відтворення, результат інтелектуальної діяльності.

Аннотация

Кирилюк А. В. Отношение к плагиату в разное время. — Статья.

В статье рассматривается понятие «плагиат», определяется содержание плагиата. Исследована история развития плагиата и отношение к нему в разное время. Обоснована необходимость закрепления более полного правового понятия плагиата.

Ключевые слова: плагиат, произведение, авторские права, правонарушение, интеллектуальная деятельность, автор, имущественные права, воспроизведение, результат интеллектуальной деятельности.

Summary

Kirilyuk A. V. An attitude to a plagiarism in different time. — Article.

Conception and definition of a «plagiarism» are considered in that article. History of development and attitude to a plagiarism in different time are investigated. A necessity of securing a full legal conception of a plagiarism is substantiated in that article.

Keywords: a plagiarism, a work of literature, a copyright, an intellectual activity, an author, a property relation, a reproduction, the result of intellectual work.